

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

Administratie: Zonnewijzerspad 8, Zaanse Schans

Verschijnt 3-maandelijks

MAART 1975 No 53

De Kalverpolder en Haaldersbroek

Niet alleen Haaldersbroek, maar ook de polder heeft onze belangstelling. Dus nu iets over de sluisjes en bruggen.

Zoals wij in het vorige artikel zagen, werd op 28 september 1637 de vergunning afgegeven voor de bedijking. Bij de behandeling van de molens van de Kalverpolder, komen wij nog op de watermolen terug. Zeer waarschijnlijk heeft men tegelijk met de omdijking van de polder, twee sluisen in de dijk aangelegd. Op een overzichtskaart van de Zaanstreek (naar Johannes Douw) van 1745 zijn beide sluisen getekend. Voordat de Wijde Wormer en de Enge Wormer werden omdijkt, werden de sloten van de Kalverpolder vaak gebruikt voor doorvaart naar de Braak. De schippers van het dorp Wormer, die met allerlei artikelen naar de markt in Amsterdam gingen, zoals met scheepsbesluit (het z.g. TweeBack); stijf sel enz., namen vaak de route door de Kalverlanden. De grotere schepjes voeren bij goed weer een andere route. C. Mol schreef in zijn boek „De Geschiedenis van Wormer” hierover het volgende:

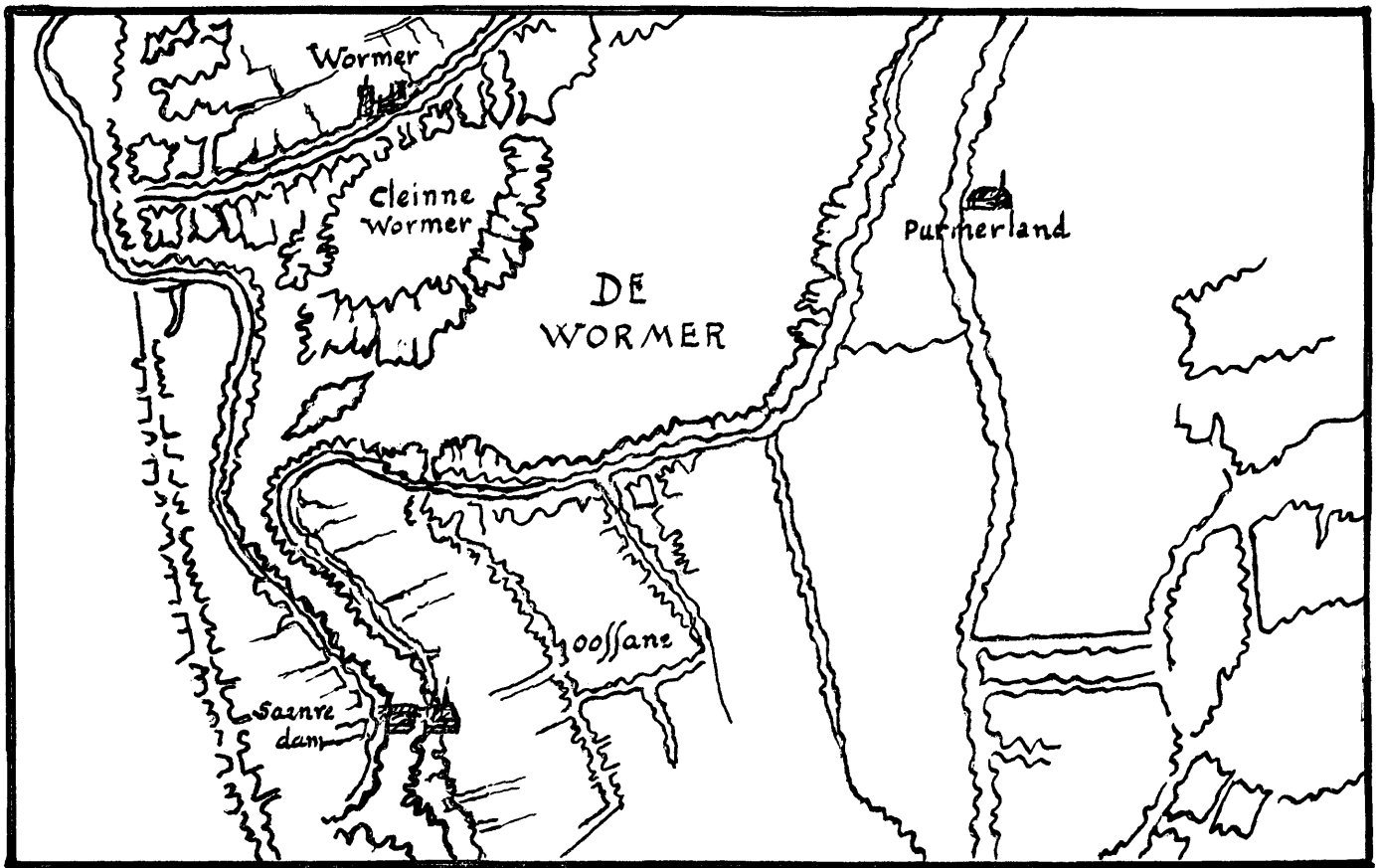
„s Maandags bij het kriecken van de dag werden talrijke dam- en veerschuiten in de veersloten bij de Oostertil, de Middenveersloot, de Middentil, de Beschuitoren en het Zaandammerpad, gereedgemaakt en met tonnen vol Twee Back geladen. Dan zeilde de beschuitvloot via de Enge en de Wijde Wormer, na de droogmaking, door de ringvaarten naar de Braak' waar het sluisje werd gepasseerd¹⁾. Hoewel een deel der schepen de route langs de Zaan zal hebben gevolgd om zo, eveneens via het IJ, de marktplaatsen Amsterdam en Haarlem te bereiken”.

Vóór de droogmaking van de Enge Wormer was het voor de kleinere schepjes de gemakkelijkste weg om door de Kalverlanden te varen. Wij moeten ons van deze schepen geen al te grote voorstelling maken. Ook is het Doodsluisje in de Schinkeldijk maar van kleine afmetingen geweest. Wanneer het dan ook ruw weer was, was het voor de kleine schepjes nodig om een zo veilig mogelijk vaarwater te zoeken. Na een zo kort mogelijke overstek over de Enge Wormer, kon men één van de breedste sloten in de Kalverpolder invaren en had men een bijna recht vaarwater tot de

Braak, tegenover het Doodsluisje in de polder, stak men de Wijde Wormerdors over, waarna men in de Compagniesloot kwam en dan in de nu genoemde sluisloot, die uitliep in de Braak. Een praktisch recht vaarwater en heel wat korter dan de weg over de Wijde Wormer. Is het misschien zó, dat ook de bewoners van de Kalverpolder soms per scheepje (plat of iets dergelijks) naar Amsterdam gingen en dus door een zekere gehechtheid aan die plek, recht tegenover het „Doodsluisje” één van hun eerste sluisjes bouwden? Er kan dacht ik ook nog een andere reden zijn. Het tweede sluisje, dat men in de dijk aanbracht, kwam aan de Westkant van de polder. Reeds op een kaart van Johan van Haimenberg en Olfert Jansz de Groot, gemaakt in 1684, waarvan de opmeting in 1670 was geschied, vinden wij dit sluisje aangegeven. De plaats van dit sluisje is daar aangeduid tussen de molen „Ster of Queen”²⁾ en de molen „de Os”. Is deze plek soms mede gekozen op verzoek of aandrang van de Wormer schippers, die daardoor bij onstuimig weer, gemakkelijker bij het „Doodsluisje” konden komen, dan wanneer zij verder de Zaan moesten houden en de woelige Poel moesten nemen om de Braak en het „Doodsluisje” te kunnen bereiken. Dit zelfde zal dan misschien ook gegolden hebben voor de boeren en de visserlui van de Kalverpolder. Het blijkt n.l. dat heel dicht bij deze westelijke sluis op dezelfde kaart 3 visserij-bedrijfjes zijn aangegeven, die zeer waarschijnlijk toebehoord zullen hebben aan ingelanden van de Kalverpolder voor wie de sluis ook van grote waarde is geweest. Een gedeelte van de bevolking van Haaldersbroek trachtte n.l. reeds ver voor de bedijking, door visvangst in hun onderhoud te voorzien. Zij hadden toen viswater in overvloed in hun directe nabijheid. Ten oosten van hen lag het Wormermeer en ten noorden de Enge Wormer, terwijl tevens ook de Poel tot viswater zal hebben gediend. In 1626 echter toen de Wijde Wormer was drooggemalen, ging voor hen een groot gedeelte van hun viswater verloren. Dit werd nog erger toen in 1634 ook de Enge Wormer werd drooggelegd. Het is

¹⁾ Het Doodsluisje in de Schinkeldijk

²⁾ Op de plaats door Boorsma aangegeven

A.B

DEEL VAN OVERZICHTSKAART VAN DE ZAANSTREEK EN OMGEVING

(volgens Joost Jansz Beeldsnijder; 1575)

Het eilandje ten zuiden van de „Cleinne Wormer” is het oerbegin van de Kalverpolder

dan ook geen wonder, dat ze toen ook meer gebruik moesten gaan maken van de Zaan en toen is de sluis van grote waarde voor hen geweest om snel en veilig bij hun viswater te komen.

Wanneer deze sluis is verwijderd is mij onbekend. Wel vinden wij deze plek later nog aangegeven door een apart kadastrummer n.l. No. 492. In 1757 blijkt het sluisje aan de Braak bepaald in een zodanige staat te verkeren, dat het aan vernieuwing toe is. Men wil dan een nieuwe sluis laten bouwen, maar men besluit, dat als dit gebeurt, dit niet op dezelfde plaats zal zijn. Als nieuwe plaats wordt dan gekozen de zuidkant van het Weertje, de vrij brede sloot, die direct ten oosten van Haaldersbroek loopt.

Blijkbaar ligt dit punt veel gunstiger voor de ingelanden. In datzelfde jaar wordt voor de bouw van de nieuwe sluis een prijsopgaaf gevraagd; maten:

„lanck 52 voet en wijd 9 voeten, de muren hoog 10 voet en dick 4 à 4½ voet of 5 moppen”.

Cornelis Ploeger, Gerrit Nanning Bas, Aldert Jansz en Piet en Hendrik Verbeek geven dan op, dat deze prijs zal moeten bedragen f 5240,—. Het blijkt, dat de polder dit geld hiervoor niet heeft en Dijkgraaf en Heemraden sturen een verzoekschrift aan de Ed. Grootm. Heren Gecommitteerde Raden om een subsidie van f 5000,—: „tot het verbeteren van haar polderdijken, vernieuwen van de kap van de watermolen, mitsgaders het maken van een nieuwe stenen sluis”. In 1763 krijgt men bericht, dat de subsidie zal worden

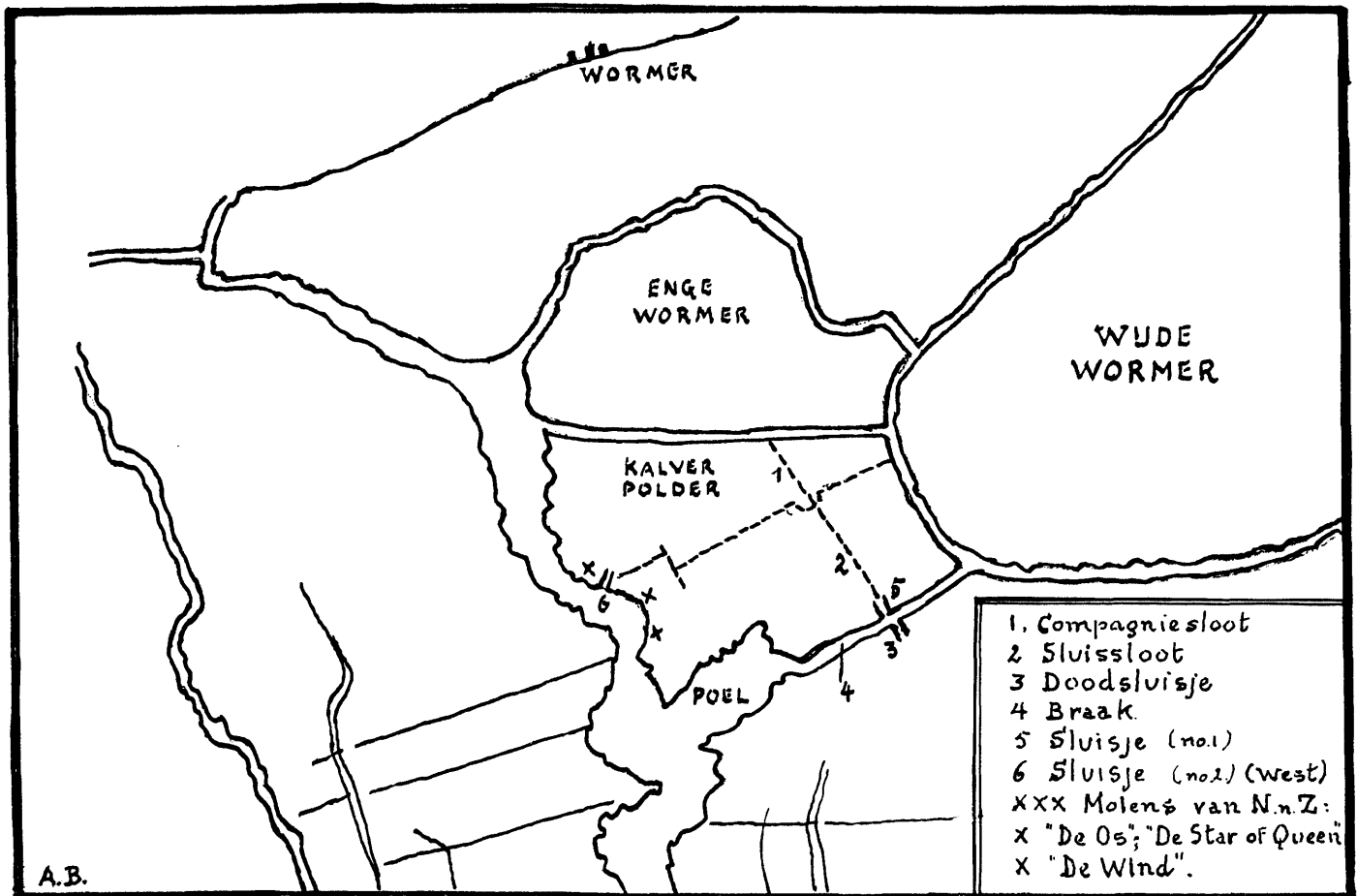
verleend. In 1764 wordt de eerste steen voor de nieuwe sluis gelegd. De bouwers zijn dan niet zij, die eerder prijsopgaaf deden, maar Dirk Verheul, Mr. Timmerman te Koog aan de Zaan. In de nieuwe sluis wordt een gedenksteen ingemetseld. Hierin was het volgende ingebeiteld:

„Dirk Verheul en Gerrit Gruijs
 Hebben beneen aan deze sluis
 Tot nut en dienst van 't algemeen
 Tezaam gelegd de eerste steen.
 ANNO 1764”.

In 1765 was de nieuwe sluis klaar. Toen verzocht het polderbestuur de Edel Grootmogende Heren om toestemming, de oude sluis die bijzonder slecht was, te mogen slopen en te dichten. Hiervoor werd toestemming verleend en het werk werd toen spoedig uitgevoerd.

Vóór de bedijking van de polder tot stand was gekomen, kwam er echter al tegenstand van de kant van het bestuur van de, enkele jaren daarvóór, drooggemalen Enge Wormer. Dit bestuur had de vrees, dat bij het bedijken van de Kalverpolder ook de Braak zou worden afgedicht en er dan geen afvoer meer zou zijn, voor het uit hun polder komende water en . . . dat er dan voor hen geen doorvaart meer zou zijn. Ook voor de dorpen Wormer en Jisp zou dan gelden, dat zij met hun schepen niet meer het Doodsluisje zouden kunnen bereiken en de vaart op Amsterdam zou worden bemoeilijkt.

11 Mei 1637 verklaren Heemraden van de Kalverpolder

KAART VAN DE BEDIJKTE KALVERPOLDER EN OMGEVING, VRIJ NAAR JOHANNES DOUW (1745)

voor de Schepenen van Wormer, dat zij er niets op tegen hebben, dat de doorvaart door de grote Braak onbelemmerd blijft „gelijk die boven menschen memorie” altijd was geweest, want, dat zij „hunnen polder of Calverlandt wel (konden) bedijcken ende afkaden zonder de grote Braak over te kaeden of te versparren”. Toch heeft Wormer de zaak niet helemaal vertrouwd. Het blijkt, dat zij het hogerop zoeken en er een gerechtelijke zaak van maken. Beide partijen worden voor het gerecht opgeroepen tot bespreking van deze zaak, waarna het blijkt, dat men na deze bespreking tot overeenstemming is gekomen.

Er verschijnt een oorkonde van 20 Juni 1637 van de commissarissen van het gerecht, waarbij deze verklaren, dat na verhoor van beide partijen „en alles hebbende gesuspecteert” wat beide partijen hebben verklaard:

„verklaren ende voor allinige uijtsprake uijtspreken dat:

1. „De Grote Braak, ter eeuwige dagen sal sijn ende blijven eene ruime opene vaart, zonder enige verspering „als alleenlijk een brugh daerover”.
2. De bedijkers van de Enge Wormer, die brug voor hun rekening zullen moeten maken en onderhouden of doen maken en onderhouden „tot keur ende schouw van dijkgraaf ende heemraden van 't Calf of Haaldersbroek”.
3. De schouw slechts zal bestaan „over het behoorlijk onderhoud van deselve brugh”.

Tijdens de omdijking van het Kalverveld lieten dijkgraaf

en heemraden van de Enge Wormer een brug bouwen over de Braak, volgens bestek 18 voet lang en 3 voet hoog boven het water aan de kant en 10 voet hoog boven het midden.

In 1723 was de brug aan vernieuwing toe. Maar door veranderde omstandigheden was het noodzakelijk geworden, dat de brug hoger moest worden. Daar was in die tussentijd al iets aan gedaan. Waarschijnlijk had de polder zelf, op aandrang van de molenaars, de brug iets laten opwiggen en aan de landzijden wat laten verlengen.

Wanneer het dan in 1723 zo ver is, dat de brug vernieuwd moet worden, zeggen dijkgraaf en heemraden van de Enge Wormer, de brug wel te willen vernieuwen, maar dan, deze zo te laten bouwen zoals hij in eerste instantie is bepaald en gedaan. Zij verdedigen zich, met te zeggen, dat de veranderingen, die aan de brug waren gebeurd, buiten hen om, dus zonder dat zij daarvan in kennis waren gesteld, waren geschied. In diezelfde tijd komt er echter een verzoek binnen van eigenaars van de molens op de Kalverbraak en Kalverdijk, n.l. van Simon Klaas Baas, oud-burgemeester van Zanddijk en eigenaar van de molen „het Leven”, staande aan de Schinkeldijk; Jan Potze; Albert Bleeker en Cornelis Kalf „so voor sig selven als sig sterk makende voor de verdere baazen en eigenaars van de Moolens op de Kalverbraak en de Kalverdijk, die te kennen geven, hoe 't voor hun ieder van grote dienst soude sijn, om de voornoemde brugh op 't Calf merkelyk te verhoogen, ten einde sijlieden met groter scheepen hunne waaren van de voornoemde moolens soude kunnen krijgen en afleveren”.

Dan besluiten dijkgraaf en heemraden toch maar een verhoogde brug te laten bouwen en wel tot 12½ voet boven het water. In 1766 probeert de Enge Wormer om van het onderhoud en vernieuwen van deze brug af te komen. Zij doen daartoe een verzoek aan Edelmogende Heren Gecommitteerde Raden, om wegens onvermogen te worden ontslagen van het onderhoud van de Kalverbrug en „diegene die 't gebruik van dezelve hebben” daarmede te belasten en zo niet geheel, tenminste voor het grootste gedeelte. Zij krijgen echter nul op het rapport. En de Edel Mogende Heren verklaren, dat het maken en onderhouden van de Kalverbrug, zal blijven ten laste van de Enge Wormer, ingevolge het octrooi van de bedijking en de nadere uitspraak van het gerecht op 20 juni 1637. Het blijkt dat in dat jaar (1766) de brug weer aan vernieuwing toe is. Wel wordt dan bepaald, dat de banne van Oostzaan en de eigenaars van de molens aan de Braak, ieder *f* 200,— zullen bijdragen „uijt hoofde van het nootsakelijk gebruik van de brug”. En de Haaldersbroek voor *f* 100,— „ter oorsaake van het verleggen van het sluijsje in de Haaldersbroekerpolder”. Dit laatste is niet erg duidelijk. Misschien is het zo

verordend, doordat het in 1765 gebouwde nieuwe sluisje dicht bij Haaldersbroek werd gebouwd en ook de nieuwe brug hierbij moest komen, waardoor er een totaal nieuwe brug moest komen en waardoor niets van de oude brug kon worden gebruikt.

Hoe lang deze brug het heeft volgehouden is mij onbekend. Waarschijnlijk is later hiervoor in de plaats gekomen de draaibrug, later bekend onder de naam van de Kalverwip. Het was een vrij smalle brug, die ± 30 m oostelijker lag dan de nu bestaande ophaalbrug. Een niet al te brede wagen kon er nog over. Hij was echter veel praktischer, dan de oude vaste bruggen. Door de grote hoogte, die deze bruggen — voor het scheepvaartverkeer — in het midden boven het water moesten hebben, waren zij voor voetverkeer haast niet te beklimmen.

Waarschijnlijk is de draaibrug ook nog op kosten of op een gedeelte daarvan, door de Enge Wormer gebouwd.

In een volgend artikel iets over polderlasten en grasgewasverpachting.

Kl. Hollebeek

Berichten

Oude nummers anno 1961

Wij willen weer de gelegenheid openen om oude nummers van ons orgaan te bestellen. Van No 21 af tot No 52 zijn nog originele exemplaren verkrijgbaar à 0,50 per stuk.

Van de nummers 1 t.m. 20 zijn alleen foto-copiën verkrijgbaar à *f* 1,— per stuk.

Port voor 1 ex. *f* 0,30; voor 1 t.m. 4 ex. *f* 0,50, voor 1-9 ex. *f* 0,75 en voor 1 t.m. 20 ex. *f* 1,10. Voor meerdere exemplaren *f* 2,—.

Bestellingen gaarne bij vooruitbetaling te voldoen, met vermelding van het gewenste op de girokaart.

Er is ook nog een mogelijkheid om een *volledig orgaan* in twee opbergmappen van handgeschept bord te bestellen. Totaalprijs *f* 40,— afgehaald op Zonnew.pad 6. Per post *f* 3,75 extra.

Men gelieve te gireren op postrekening nummer 626379 van de 2e secretaris B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans, Zaandam.

Accept-giro's

De accept giro's zijn uitgegaan. Voor zover u *f* 10,— betaalde, is er een verzoek bij, of u de contributie wilt verhogen. *f* 15,— per jaar zou zeer welkom zijn. In ieder geval, wilt u de penningmeester helpen door alles vlot af te werken? Bij voorbaat dank.

Tegelverkoop

De verkoop voor onze leden op 11 januari was een succes. Er is voor *f* 2400,— verkocht. Thans zijn er nog 2 mooie tegeltableautjes over. Leden, die daarvoor belangstelling hebben — tegen billijke prijs — zijn welkom op Zonnewijzerspad 6.

Nieuwe leden

Van harte welkom in onze kring.

De Heer L. van het Kaar, 's-Gravenhage
Mevr. A. Dekker-Abercrombie, Haarlem
Mevr. J. M. Simonsz-van Egmond, Haarlem
De Heer G. van Dijk, Koog a.d. Zaan
De Heer C. Leguijt, Koog a.d. Zaan
Mevr. M. Stolp-van Heyningen, Koog a.d. Zaan
De Heer Ch. J. van Bente, Middelburg
De Heer W. R. Nijntjes, Nieuwendam
Mevr. R. D. Jonkman, Santpoort
De Heer G. J. Kraay, Utrecht
De Heer en Mevr. J. G. van Baal, Wormer
De Heer Ir. Kl. Betlem Jz., Wormerveer
De Heer P. de Boer, Zaandam
De Heer K. Boonevelt, Zaandam
De Heer M. Dirkzwager, Zaandam
Mej. H. J. de Lange, Zaandam
De Heer A. Moot, Zaandam
Mevr. J. Touwen, Zaandam
De heer C. de Vries, Zaandam
De Heer J. Ph. Ypma, Zaandam
De Heer P. S. Timmer, Zaandijk

Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans”

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secr.: R. de Hoog, Zonnewijzerspad 8, Zaandam

Penningmeester: J. Benjamin, T. Slagterstraat 1, Westzaan

Postgiro 742899 ten name van:

Penningm. Ver. Vrienden v. d. Zaanse Schans, Westzaan.

